

je meščanom dovoljevalo, da so svoje mesto smatrali za »za Ljubljano najmenitnejše mesto na Kranjskem«. Izredno velik poudarek je dal Jarc tudi kulturni preteklosti kraja. Podano je tisto dogajanje, ki je v Novo mesto do propada Avstroogrške pripeljalo za krajši čas skoraj vse znamenite Slovence. Do prvih let po prvi vojni po kakšnem kulturnem provincializmu v slovenskem okviru v Novem mestu ne more biti govora.

V celoti lahko ocenimo Jarčev tekst kot enega najboljših v zadnjih letih s področja naše lokalne zgodovine. Obžalovati moramo, da namen knjige ni dopuščal uporabo znanstvenega aparata. Več ugotovitev je namreč novih in so očitno avtorjeve. Pozornejši bralec bo našel tudi opozorila na vrsto še nerazčiščenih vprašanj. Kjer je bilo to mogoče, je pisec navedel vsa tista dejstva, ki bodo raziskovalcu pomagala, da se jih bo lažje lotil.

Anton Štampohar v sestavku »Napredno gibanje in narodnoosvobodilni boj« obravnava obdobje od pomladi 1896, ko je bil v mestu prvi shod socialdemokratske stranke do osvoboditve mesta 1945. V bistvu gre za nekoliko razširjeno kronologijo njegove najnovejše politične zgodovine. Pred pisanjem novega tovrstnega poskusa je potrebno opraviti vrsto podrobnih raziskav glede na posamezne probleme kot tudi krajša časovna obdobja. Potem bodo tudi ocene o določenih pojavih veliko bolj realne.

»Sprehod po mestu« Jožeta Mlinariča in »Spomeniki in spominska obeležja« Antona Štampoharja sta sestavka, ki obiskovalca Novega mesta opozarjata na tiste objekte in mesta, o katerih je obširneje pisano v Jarčevem in prejšnjem Štampoharjevem članku.

Normalno je, da o 25-letnem delu Dolenjskega muzeja piše človek, ki je bil skoraj ves ta čas njegov ravnatelj. Začetki prizadevanj za ustanovitev te institucije segajo v sklop proslav ob 500-letnici mesta 1865. V 20 let kasneje dograjenem, sicer izredno prostornem Narodnem domu pa zanj predvidenega prostora ni bilo. Pomembnejši prek v teh prizadevanjih pomeni ustanovitev Muzejskega društva januarja 1941. Napore meščanov so namreč podpirali tudi nekateri ugledni znanstveni in kulturni delavci iz Ljubljane: Stele, Mesesnel, Kos, Ložar, Mal in drugi. Voja je nadaljnji korak le zavrla, ne pa preprečila. Do ustanovitve muzeja je prišlo 1950, kmalu zatem pa je dobil tudi svoje prostore. Danes je nekdanja križatija le del muzejskega kompleksa, ki obsega še Dolenjsko galerijo in zgradbo, v kateri je muzej NOB. V naslednjih letih naj bi se jim pridružila nova stavba, v kateri naj bi bila predstavljena revolucija. Iz članka »Dolenjski muzej in njegove zbirke« je namreč razvidno, da je prostorska stiska zelo huda in ne bo problemov, kaj postaviti v sproščene prostore. Na koncu je dodan tudi pregled razstavne dejavnosti Dolenjskega muzeja.

Knjiga je bogato opremljena z (žal le črno-belimi) fotografijami. Kot posebna priloga pa je v merilu 1 : 20.000 dodan zemljevid mesta z okolico.

Stane Granda

Bariša Krekić, Dubrovnik in the 14th and 15th Centuries, A City Between East and West. Norman 1972, University of Oklahoma Press, Oklahoma, USA. Prva izdaja. Kot 30. knjiga v zbirki The Centres of Civilisation Series; 193 str.

Dubrovčan Bariša Krekić, profesor na kalifornijski univerzi v Los Angelesu, nam v uvodu pove, da je namen knjige predstaviti zahodnemu bralcu mesto, ki je imelo po svoji poziciji enkratno vlogo in katerega prispevek je bil v Mediteranu velikega pomena. Bilo pa je dolgo časa neznano predvsem zaradi jezikovne bariere ali pa je bilo v tujih jezikih znano po razpršeni in zastareli literaturi.

Raziskovanje temelji na bogatem dubrovniškem arhivu in publikacijah, ki osvetljujejo podobo Dubrovnika, toda raziskovanje je, kot pravi avtor, še daleč od popolnosti in tudi moderne zgodovine Dubrovnika še ni. Seveda pa knjiga to tudi noče biti, saj je omejena časovno in je namen knjige prikazati sam razvoj mesta in pa vlogo, ki jo ima pri izmenjavi blaga, pri posredovanju idej med vzhodom in zahodom, med Balkanom in Italijo, s posebnim poudarkom na Balkan, saj je to zahodnemu bralcu manj znano. 14. in 15. stoletje je obdobje rasti dubrovniške republike. V tem času se dokončno izoblikuje oblast, zaključijo teritorialno širjenje, ustalijo oblike trgoveškega in gospodarskega življenja. Dubrovniško zgodovino tega obdobja je B. Krekić osvetlil z nekaterih novih zornih kotov.

Knjiga je razdeljena na šest poglavij, od katerih nam prvo predstavi geografsko lego mesta in zgodnjo preteklost. Pri geografski legi je pomembna povezanost z zalednjem s potmi, ki gredo do Donave, Soluna in Carigrada; na drugi strani pa pomembnost lege Dubrovnik kot zadnjega pristanišča, na poti iz severa proti jugu, pred odprtim morjem in obenem prvo pomembno pristanišče ob vstopu v Jadran. Zgodnje obdobje Dubrovnik je zajeto od propada Epidaurusa in ustanovitve novega naselja Ragusiuma do 14. stoletja — čas, ko imajo moč na Balkanu in v Jadranu sile, katerim se Dubrovnik podreja, tako Bizancu, Normanom in Benetkam. V začetku 13. stoletja pride Dubrovnik pod nadoblast Benetk in ostane v njihovem okrilju 150 let. To seveda ne pomeni vojaške zasedbe mesta. Poleg teh treh političnih sil pa igrajo vlogo tudi Hrvaška, Zeta, Bosna in Srbija. Avtor slika rast Dubrovnik od boja proti Arabcem, povzdignjenja škofije v nadškofijo in izgrajevanje družbene strukture. V 12. stoletju se mesto bori proti beneški nadvladi na Jadranu s sklepanjem trgovskih pogodb z italijanskimi mesti in dobivanjem privilegijev od Bizanca, Srbije in Bosne. Dubrovnik se vedno bolj uveljavlja kot posrednik med vzhodom in zahodom. Veliko vlogo igrajo rudniki v Srbiji, katerih izvoz obvladujejo dubrovniški trgovci, hkrati pa posredujejo Balkanu zahodno blago. Veliki dobički omogočijo, da se mesto razvije (urbanizira). Istočasno pa ves ta razvoj pogojuje potrebo po delovni sili, kar pripelje do slavizacije mesta.

V drugem poglavju nas avtor seznani s politiko in gospodarstvom v 14. in 15. stoletju. Najprej nam poda sliko za prvo polovico 14. stoletja, ko je za Dubrovnik pomembno dvojce: gospodarski interes na Balkanu in pa beneška nadoblast. Zaradi Benečanov, ki omejujejo Dubrovnik na morju, se aktivnost Dubrovčanov usmeri v zaledje, predvsem v Srbijo. Po začetnih težavah v času srbskega vladarja Milutina, pa v prvi četrtini stoletja začne dubrovniška ekspanzija, ki jo omogoča naravnost srbske politike na jugovzhod. V zvezi s tem se začenja tudi razširitev ozemlja komune in pridobitev privilegijev, paralelno pa se razvije trgovska aktivnost tudi v Bosni, ki dobi večji obseg v drugi polovici stoletja. Kljub podrejenosti Benetkam ohrani Dubrovnik stike z južnoitalijanskimi mesti in vloga posredništva se še okrepi. V Dubrovniku imajo svoje predstavnike v tem času slovite florentinske bančne hiše Bardi, Peruzzi in Acciaiuoli, ki poslujejo s Kotorjem, južno Italijo in drugimi pokrajinami. Posredništvo pa povzroči prihod mnogih tujcev, ki jih razdelimo lahko na dve grupi: na prišleke iz slovanskih in prišleke iz evropskih dežel. Tako so tu v prvi vrsti italijanski trgovci, Francozi, Katalonci, Grki, Albanci in Židje.

Avtor posebej opozori na specifičen družbeni razvoj. Od družbenih skupin je najpomembnejše plemstvo, ki ni fevdalno v zahodnoevropskem smislu in ki ima v rokah politično in gospodarsko moč. To, da se ukvarjajo z gospodarstvom, pogojuje sodelovanje z navadnimi meščani, od katerih so nekateri s svojo trgovino zelo obogateli. Zelo zgodaj meščani formirajo tudi posebno trgovsko skupino, Bratovščino sv. Antona. Širše pa je prikazan tudi problem kmečkega prebivalstva in suženjstva.

Pri razvoju državne uprave pa nam avtor poda vlogo in delovanje Velikega sveta, Malega sveta in Sveta naprošenih in dokončno konstituiranje državne uprave leta 1358, ko beneškega kneza zamenja dubrovniški rektor. S to letnico pa se začne v bistvu popolna neodvisnost Dubrovnik, čeprav priznavajo nadoblast ogrskega kralja, ki je zgolj formalna. V drugi polovici 14. stoletja Srbija zaradi notranje krize in prodiranja Turkov zgublja veljavo, odprejo pa se namesto srbskih rudnikov bosanski in znova se odpre tudi morje. V tem času se pokaže izredna diplomatska sposobnost Dubrovčanov, ki dobijo privilegije za trgovanje z neverniki, tako leta 1373 trgujejo v Egiptu in Siriji. Zadnje dve desetletji 14. stoletja povečajo Dubrovčani pomorsko aktivnost, ki pa oslabi konec 14. stoletja in v začetku 15. stoletja. To je čas, ko se vodi boj za Dalmacijo med Ladislavom Neapeljskim in Sigismundom Luksemburžanom. Ta borba se konča s prodajo Dalmacije Benetkam, ki s tem okrepijo položaj na Jadranu. 15. stoletje pa Dubrovniku primese še večji razvoj. V Srbiji in Bosni ustanovijo kolonije, razvijejo vse oblike trgovanja, trgovci pa, ki so bili v času despotas Štefana Lazarevića še ovirani, v času Đurđa Brankovića popolnoma obvladajo trgovino v Srbiji. V Dubrovniku samem se obrtniki povezujejo v bratovščine in imajo svoje patrone, pomembnejše obrti pa so tesarstvo, zidarstvo in strojarstvo itd. V mesto vabijo tujce, ki ustanovijo manufakturo sukna. Ta začne proizvajati tudi za izvoz. Leta 1433 dobi Dubrovnik privilegij cerkvenega koncila v Baslu, da sme trgovati z neverniki, Turki pa dajo dovoljenje za svobodne trgovine na Balkanu leta 1477.

V začetku 15. stoletja postane Dubrovnik republika, leta 1426 pa se zaključi teritorialna ekspanzija in ima isti obseg do propada. Turkom plačuje republika tribut, ki dobi končno obliko leta 1481. Po mohački bitki leta 1526 priznava Dubrovnik do propada turško nadoblast.

Ob vsem tem nam avtor v tem poglavju daje sumarni pregled dogajanj v sednjih deželah (v Bosni, Srbiji, Ogrski, govori o akcijah Benetk in Turkov).

V tretjem poglavju daje avtor pregled izgradnje mesta. Oriše nam rast obzidja, njegovo razširitev in utrjevanje. Posebej se dotakne rasti mesta znotraj obzidja. Tako avtor sega v čas nastanka najzgodnejše utrdbe Castelluma v prvi polovici 7. stoletja in razširitvi te na področje Pustijerne. Mesto se nato širi v 11. stoletju, saj se ljudje že naselijo izven obzidja, v 12. stoletju Slovani poselijo ozemlje med obzidjem in kanalom, ki loči otok od kopnega, v 13. stoletju pa gredo že preko kanala in sedaj se tudi obzidje začne graditi, tako da zajame tudi ta del Dubrovnika. Zasujejo kanal in tako nastane Placa, ki je najširša ulica v mestu. Mesto postane v prvi polovici 14. stoletja urbano zaokroženo. Nova era v utrjevanju pomeni uporaba strelnega orožja in pa tudi zamenjava nadoblasti leta 1358. Po tem letu se zaradi zamenjave nadoblasti poveča nevarnost z morske strani. To pogojuje utrjevanje obzidja na jugu ob morju, dočim je v prejšnjih stoletjih vedno bila večja pozornost usmerjena severnemu obzidju, ki je bilo lažje dostopno zaradi položnosti terena. Med arhitekti, ki imajo mnogo zaslug, da je zrastle veličastno obzidje z dvema trdnjavama izven mesta, so predvsem tujci, tako Beltramus iz Milana, Franciscus Teutonicus iz Nemčije in drugi. Pomembna gradbenika, ne samo za obzidje, pač pa tudi za zgradbe v samem mestu, sta Onofrio de la Cava iz južne Italije in Michelozzo Michelozzi iz Firence. Avtor navaja še Jurija Dalmatinca in domačina Paskoja Miličevića. Dubrovčani niso skoparili pri gradnji obzidja, saj so se zavedali, da to pomeni, poleg njihove sposobne diplomacije, neodvisnost in svobodo.

Znotraj obzidja se postopno razvija mesto. Hiše, pretežno lesene, se z rastjo mesta in pa tudi zaradi stalnih požarov nadomestijo s kamnitimi, posebno še po letu 1406, ko izda vlada ustrezen dekret. Avtor daje pregled najimenoitnejših hiš, palač in samostanov. Poglavje pa zaključi z ugotovitvijo, da se je v 14. in 15. stoletju izoblikovalo mestno obzidje, ter da je mesto grajeno po urbanističnem planu, saj to kažejo razne ozke ulice, ki gredo vzporedno in pravokotno na glavno ulico.

Dubrovnik spada med prva mesta v Evropi, ki doseže na področju higijene in zdravstva zelo zgodaj izredne uspehe in visok nivo. Tako ima mesto prvega zdravnika omenjenega leta 1280 in nato se jih do 15. stoletja vrsti stodeset. Njihovo delo in položaj prikazuje podrobno, prav tako položaj brivcev in lekarnarjev. Leta 1317 dobi mesto tudi prvo lekarno, ki deluje še danes. Kot vsa srednjeveška mesta pa tudi Dubrovnik ni bil obvarovan pred epidemijami raznih kužnih bolezni. Mesto se poizkuša zaščititi z obvezno karanteno, ki je veljala tudi za ladje, ki so morale na Mljet ali Lokrum. Zgrajen je bil tudi lazaret na Lokrumu, toda šele v 16. stoletju, v 17. stoletju pa lazaret na Pločah. Vlada je zelo skrbela za izboljšanje higienskih razmer (tlakovanje ulic, ureditev kanalizacije). Izrednega pomena je izgradnja vodovoda. Posebno skrb je posvečala vlada preskrbi s hrano, ki jo je v glavnem uvažala. Z dobro organizacijo je uspela preprečiti nevarnost lakote. Pomembni sta še dve ustanovi, tako bolnica za revne, ustanovljena 1347. leta, ki pa postane v 16. stoletju splošna bolnica, in sirotišnica, ustanovljena 1432.

Večja intenzivnost na področju kulture se začne predvsem od 13. stoletja dalje, saj v tem času mesto dobi svoj statut in od približno leta 1278 tudi mestni arhiv. Od tega časa dalje nam avtor predstavi kulturne razmere Dubrovnika, kar je vsebina petega poglavja. Pomembna je vloga jezika in z njo zvezana slavizacija. Posebej je prikazan razvoj šolstva in vloga učiteljev, notarjev in kancelarjev, vpliv humanizma, ki ga prinesejo tujci in sami Dubrovčani, ki študirajo na tujih univerzah, predvsem v Padovi. Razen učiteljev, zdravnikov, lekarnarjev in drugih, ki so predvsem tujci, prihajajo v Dubrovnik tudi duhovniki in menihi, ki vplivajo na kulturno raven. Znatno vlogo v kulturi imajo tudi Dubrovčani sami, tako na primer Ivan Gazul, ki ustanovi prvo javno knjižnico. Knjige so tako pokazatelj visoke kulturne ravni in se omenjajo v mnogih oporokah 14. in 15. stoletja. Razvoj književnosti pa se začneja s pesniki, kot so Djivo Gučetić, Šiško Menčetić, Djore Držić, v 16. stoletju pa doseže književnost z Marinom Držićem svoj višek. V tem času in kasneje dobi svoje mesto tudi historiografija, ki ima svoje začetke pri Ivanu Ravenjaninu v 14. stoletju, doseže pa svoj višek v 18. stoletju z Juniusom Restićem.

Na področju umetnosti se razvije slikarska šola z začetkom v 11. stoletju. V Dubrovniku delujejo mojstri iz Dalmacije, Italije in celo Nemčije, ustvari pa se domača šola, katere najpomembnejši slikar je Nikola Božidarevič. Posebno mesto gre arhitektom in kiparjem, ki so prav tako večinoma tujci, razvije pa se medaljerstvo in produkcija stekla. Ko govorimo o kulturi in njenem življenju, pa gre v tem času posebno mesto cerkvi, ki je v tem poglavju opisana posebej, in to tako, da nam avtor predstavi njen razvoj, politično in kulturno vlogo in njen specifični položaj.

Vsakodnevno življenje v Dubrovniku, to je zadnje poglavje, nam avtor predstavi z mnogih vidikov. Ugotavlja, da se večina življenja odvija na ulicah, trgih in v pristanišču. Pozornost vlade je usmerjena v zbiranje političnih informacij in mesto postane eno najpomembnejših centrov v Evropi za zbiranje le-teh, saj je Dubrovnik edina svobodna država na robu turškega imperija. V tem poglavju najdemo še opis moše, hiš, položaj patricijev kot trgovcev, položaj žensk, položaj prostituticije, priložnosti in zabave. Zaključek, ki sledi šestemu poglavju, nudi kratek pregled dogajanja v 16. stoletju, ko Dubrovnik doživi svoj višek, medtem ko ob koncu stoletja že ugotavlja začetke upadanja, ki se nadaljuje v 17. stoletju, v katerem je Dubrovnik doživel tudi strahovit potres. Ekspanzija francoske politike pa prinese republiko konec 31. januarja 1808.

Knjiga je plod avtorjevega dvajsetletnega dela. Posebej se Krekić spominja profesorja Jorja Tadića, ki mu je posredoval še neobjavljene vire, saj je knjiga bila spisana še pred smrtjo tega velikega poznavalca Dubrovnika. Na koncu pa je našeta važnejša starejša in novejša literatura v tujih jezikih in literatura v srbohrvaščini, ki jo je avtor uporabil pri pripravi dela. Temu sledi še indeks imen.

Vasko Simoniti

Arduino Cremonesi, *La sfida turca contro gli Asburgo e Venezia*, Udine 1976, 356 str.

Italijanski zgodovinarji niso posvečali posebne pozornosti vprašanju razvoja osmanske države in njene ekspanzije v Evropo. Iz spiska uporabljene literature, ki ga je avtor Cremonesi priložil knjigi, je razvidno, da so italijanski zgodovinarji obravnavali le nekatera obrobna vprašanja. Delo Arduina Cremonesija je prva večja monografija italijanskega avtorja, ki v celoti obdela razvoj Osmanskega imperija od nastanka sredi 14. stoletja do konca 16. stoletja (do bitke pri Sisku 1593, oziroma do smrti sultana Murata III. 1595). Avtor sicer posveti največ pozornosti turškemu izzivanju Habsburžanov in Benetk, toda dotakne se tudi širjenja osmanske države na azijski in afriški prostor, vojaške konfrontacije s Perzijo in pomorskih konfliktov na Sredozemskem morju.

Arduino Cremonesi je bil rojen na Reki 1912. leta, bil je prosvetni delavec, danes pa živi kot upokojenec v Vidmu. V svojem povojnem delovanju kaže izrazite simpatije do Slovencev, kar je razvidno tudi iz njegovega dela. Sodeluje pri organiziranju tečajev slovenščine v Cedanu in Gonarsu, prevaja slovensko literaturo v italijanščino (poročen je namreč s Slovenko iz Ilirske Bistrice). Njegovo predvsem publicistično delo je mnogostrano, vendar daje prednost zgodovinski problematiki.

V uvodu knjige poudarja, da ni imel namen napisati originalno znanstveno delo, temveč skuša preko knjige na poljuden način razširiti znanje o nekem zelo dramatičnem obdobju evropskega kontinenta. Zato v delu zaman iščem podrobnejših opomb, pač pa se avtor pogosto med tekstom sklicuje na uporabljene vire, ali pa navaja celotne pasuse iz del raznih avtorjev.

Knjiga obsega 356 strani in je razdeljena na 33 poglavij, nekatera imajo celo več podpoglavij. Avtor se ne poslužuje neke utemeljene periodizacije razvoja osmanske države ampak veže poglavja na dejavnost posameznih sultanov, ali pa na pomembnejše dogodke kot na primer: mohačka bitka, obleganje Dunaja, nastanek in organizacija Vojne krajine itd. Tekst, ki je namenjen predvsem zunanjim akcijam osmanske države, političnim dogodkom, bitkam in napadom, je prepleten tudi z opisi notranje ureditve in vsakdanjega življenja. Najdemo sumarne preglede o osmanski upravi, timarsko-spahijskem sistemu, vojski. Avtor ne prezre niti takšnih podrobnosti, kot je opis strahovitega potresa v Carigradu leta 1509 (str. 165) ali uničujočega požara leta 1569 (str. 300). Z izrednim občutkom opisuje zanimivosti iz življenja sultanov in drugih visokih osebnosti turškega dvora ter se pogloblja v